

UDK 811.163.42(091) (Klaić, B.)
811.163.42(091) (Jonke, Lj.)
Pregledni rad
Rukopis primljen 14. IV. 2014.
Prihvaćen za tisak 13. VI. 2014.

Stjepan Damjanović
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
stjepan.damjanovic@xnet.hr

KLAIĆEVA POSLANICA PROFESORU LJUDEVITU JONKEU

Bratoljub Klaić odabrao je oblik poslanice da bi progovorio o knjizi svoga prijatelja i istaknutoga hrvatskoga jezikoslovca Ljudevita Jonkea „Književni jezik u teoriji i praksi” koja je u vrijeme kada se pojavila (1964.) izazvala veliko zanimanje stručne i šire kulturne javnosti. Odabirom oblika poslanice htio je naglasiti pohvalničke namjere svojega teksta, ali i pružiti podršku kolegi i prijatelju koji je često prolazio teške trenutke zbog svoje borbe za pravo hrvatskoga naroda da sam odlučuje o imenu svojega jezika i o njegovoj normi.

„Poslanica profesoru Ljudevitu Jonkeu o njegovoj knjizi *Književni jezik u teoriji i praksi*”, neveliki tekst Bratoljuba Klaića (12 stranica) prvo se pojavio 1964. u *Republici*, a onda 1972. i u Klaićevoj knjizi „Između jezikoslovlja i nauke o književnosti” na kojoj se kao izdavač na unutrašnjim koricama navodi Matica hrvatska, a na kraju knjige u impresumu piše da knjigu izdaje „Nakladni zavod Matice hrvatske” i za izdavača je potpisan Pero Budak. U knjizi se nalaze još ove rasprave: *Bronisław Grabowski i Hrvati*, *Jezična problematika u nekim komedijama Jovana Sterije Popovića*, *Šenoa i naš književni jezik*, *Leksičke bilješke uz jedan Krležin tekst*, *Kako je Matoš krstio Škerlića*, *Nepoznati Tin i kazališni jezik*.

Prethodna godina, dakle 1971., dramatična je za Hrvatsku, za Maticu hrvatsku posebno. U toj je godini Matica pokrenula skupljanje novca i podizanje zajma za tunel kroz Učku i za autocestu Zagreb – Split, te su godine izašla 33 bro-

ja „Hrvatskoga tjednika”, te je godine Matica raskinula Novosadski dogovor i te su godine, 20. prosinca, odstupila Matičina upravna tijela, Matica je prestala postojati, a nakladničku je djelatnost nastavio Nakladni zavod Matice hrvatske. Zadnji Matičin predsjednik prije utruća bio je upravo profesor Ljudevit Jonke. Otrpve je jasno da je Klaićeva knjiga priređena i prihvaćena u jednim, a izašla u drugim prilikama. Politika se, ne prvi i ne posljednji put, grubo umiješala u kulturnu i znanstvenu djelatnost, a ona je u mnogočemu utjecala na životne sudbine Bratoljuba Klaića i Ljudevita Jonkea, o čemu tekst koji ću analizirati govori više neizravno. Da bi se on mogao dobro razumjeti, potrebno je upozoriti na neke niti koje spajaju Bratoljuba Klaića i Ljudevita Jonkea. Obojica su rođeni u prvom desetljeću XX. stoljeća, Jonke 1907., a Klaić 1909., Jonke je umro 1979., a Klaić 1983. Obojica su završila klasičnu gimnaziju (Jonke u Karlovcu, Klaić u Zagrebu) i na Filozofskom fakultetu u Zagrebu pod A historiju južnoslavenskih književnosti, pod B hrvatski jezik sa staroslavenskim (pod C je Jonke studirao ruski i latinski, a Klaić češki i njemački). Obojica su se usavršavali u Češkoj (u Pragu), Klaić i u Poljskoj, obojica su bili i gimnazijski profesori, a 1941. obojica su imenovana u Hrvatski državni ured za jezik, što je sigurno bila osobito snažna poveznica među njima jer su poslije velikih promjena morali svoja javna istupanja oblikovati s velikom dozom opreza pa kadšto i taktizirati. Sam je Klaić za sebe rekao da je cijeli život bio razapet između jezikoslovlja i književnosti, a samo u nešto manjoj mjeri to vrijedi i za profesora Jonkea. Spomenuo sam samo one poveznice koje imaju svojega odjeka u poslanici o kojoj ću nešto reći, što dakako ne znači da nije bilo i drugih, možda i mnogo onih za koje ja ne mogu znati.

Jonkeova knjiga, u povodu koje Bratoljub Klaić piše svoju poslanicu, objavila se 1964., a njezino drugo, prošireno izdanje sljedeće (1965.). Za tu je knjigu 1966. godine autor nagrađen najvišom republičkom nagradom „Božidar Adžija”. To su godine početka mogega studija i dobro se sjećam kako smo svi nastojali nabaviti tu knjigu profesora Jonkea i kako se posvuda, ne samo u znanstvenim ustanovama, razgovaralo o njoj. „Nemojmo zaboraviti, godina je 1964.! U *ono* doba da knjiga o jeziku (k tomu *hrvatskom!*) postane pravi pravcati bestseler bilo je ravno čudu.” (Opačić 1998: 73). O knjizi se pisalo i u časopisima i u novinama, Jonkeu se priznavala velika vještina u tumačenju jezičnih zakonitosti i poučavanju širokoga općinstva. Sam je Jonke u Predgovoru napisao: „Ova je knjiga, ovakva kakva je, zapravo pokušaj da se na pristupačan način govori o jezičnim i pravopisnim pitanjima, prikladno za današnje vrijeme i za današnjega čovjeka.” (Jonke 1965: 6).

Klaić je svoje obraćanje profesoru Jonkeu nazvao poslanicom i tako je odmah u naslovu htio naglasiti pohvalničku funkciju svojega teksta. Znamo da je

poslanica kao literarni žanr normirana u antici, da se njezin prozni vid oblikovao u grčkoj, a pjesnički u rimskoj književnosti, znamo za vrlo raznolike tekstove u hrvatskoj i drugim književnostima koji se ubrajaju u taj žanr (Fališevac 2008: 7–25). No od svega toga bila je za Klaića važna spomenuta pohvalnička funkcija i činjenica da svoju poslanicu piše u Dubrovniku, mitskom mjestu hrvatske književnosti iz kojega su potekle brojne poslanice.

Klaić kaže da je svoj tekst pisao 29. srpnja i da u trenutku pisanja nije znao da je taj dan Jonkeov rođendan, nego je to primijetio kada je poslanicu već završio i pogledao u „Bilješku o piscu” u knjizi *Književni jezik u teoriji i praksi*. „Još samo da pogledam poglavlje *O autoru ove knjige*. Čudno, koliko se dugo poznamo, još od studentskih vremena, a nisam znao da si rođen 29. srpnja. I još čudnije li koincidencije! Pa to je baš današnji dan! Astrolozi vele da su ljudi rođeni u ovo doba – došli na svijet u znaku lava. Ne vjerujem u astrologiju, ali – s obzirom na tvoj znanstveni opus, što ga je popisao docent dr. Stjepan Babić – ipak: Sretan Ti rođendan – Lave! I dobro nam došla tvoja knjiga! I triput nam dobro došla!” (Klaić 1972: 290). Tako završava svoju poslanicu i nema smisla pitati se što je u tim rečenicama istinito jer očita je želja da svoj osvrt o knjizi uokviri u literarni oblik i da tako veći broj čitatelja upozna s knjigom svojega prijatelja.

Na samom početku Klaić kaže da je sa strahom uzeo u ruke knjigu Ljudevita Jonkea jer se bojao da će naći neke suhoparne savjete tipa „nije – nego”. To ne znači da je Klaić u načelu protiv savjetnika. Ta on je u svojim tekstovima i u kazalištu podijelio milijun jezičnih savjeta! Na kraju toga prvoga dijela on piše profesoru Jonkeu: „...tebe smatraju tolikim autoritetom, da je dosta reći: Jonke kaže .... Stavljam ti, dakle, na srce: izradi nešto u stilu Maretićeva *Jezičnog savjetnika*, a kako te znam i kao književnika i modernog prevodioca, uvjeren sam da nećeš upadati u suvišni akademizam kao Maretić, pa te neće vrijeme pregaziti kao što je njega u mnogim njegovim postavkama pregazilo. No uza sve to, gdje smo mi od Maretića! Bez zamjerke, dakako!” (Klaić 1972: 280).

Jonkeova knjiga ima, kao što je poznato, dva dijela. U prvom su bili kratki tekstovi koje je objavljivao u *Jeziku* i *Telegramu* i na taj se dio Klaić puno ne obazire, ali ga ne smatra nevažnim pa kaže „... nema ni potrebe, da nabrajam sve pojedinosti, nego ću sve svoje osjećaje za prvi dio tvoje knjige sažeti u nekoliko riječi: trijezno, promišljeno, solidno, pravilno, autoritativno. Neke bih stvari ja možda riješio na drugačiji način, no u biti bi to bilo sasvim isto, a kako bi i moglo ne biti isto kad si pisao sve samu istinu do istine” (Klaić 1972: 281). Tom ću navodu dodati kako se dobro sjećam da je prevladavajući dio onih koji su pratili jezikoslovnu kroatistiku upravo tako mislio o Jonkeovim savjetodavnim tekstovima, ali i o onima u kojima je dokazivao posebnost hrvatskoga je-

zika, što se može provjeriti i čitanjem osvrta na tu knjigu.¹ Ipak, stručnjaci, pa tako i Klaić, puno su više držali do drugoga dijela knjige, dakle do onih poznatih Jonkeovih studija o hrvatskom jeziku u 19. stoljeću. Uvodne Klaićeve rečenice o tom dijelu knjige pršte snažnim komplimentima i odišu iskrenim divljenjem. Nije tu riječ samo o kvaliteti Jonkeovih rasprava, nego još o nečemu što i danas kadšto zaboravljamo, a to je da je proučavanje onoga što mi danas zovemo hrvatskim standardnim jezikom počelo jako kasno. Klaić piše: „Ne znam tko je tebi predavao hrvatski u višim razredima gimnazije, no ja sam bio đak profesora Antuna Barca... Nastavni program našeg školovanja predviđao je sve i sva u nastavi književnosti, tamo od Ćirila i Metoda i Črnorisca Hrabra do hrvatske i srpske moderne, ali o književnosti na koju smo mi imali neposredno nastaviti, gotovo da nismo čuli... Tako je bilo i s historijom jezika, ne samo u srednjoj školi nego i na fakultetu. Učili smo svašta (i dobro da smo učili!), od sanskerta do dijalekta otoka Lastova, saznali kako je govorio blage uspomenne Zvonimir kralj hrvatski ‘v svetuju Luciju išed’ kako je darovnice pisao Kulinbanov ‘Radoje dijak banj’ kakvim je jezikom sudovao i zakonstvovao blagoverni car Dušan, kako su začinjali začinjavci, kako je Satir govorio ‘u verše Slavoncem’ itd., itd., ali kako je to s tim našim jezikom bilo u prošlom, nama najbližem stoljeću – ništa. Ja sam o onoj slavnoj borbi ahavaca i antiahavaca saznao na satovima povijesti koju mi je na srednjoj školi predavao dr. Rudolf Horvat, kojemu – posmrtno – moja hvala za to” (Klaić 1972: 282).

U vezi s tim recimo da su tek 1949. programi na zagrebačkom Filozofskom fakultetu predviđjeli da studenti filoloških grupa moraju slušati predavanja i polagati ispite iz hrvatskoga književnoga jezika. Fakultetsko je vijeće na prijedlog profesora Ivšića i Hraste izabralo Ljudevita Jonkea za predavača toga predmeta (Samardžija 1990: 61–63).

Predmet koji danas držimo glavnim u jezikoslovnom dijelu našega kroatističkoga studija jako je kasno postao poseban predmet jer se na europskim sveučilištima dugo i tvrdo držala prvo slavistika kao jedinstvena disciplina sa staroslavenskim u središtu pažnje, a zatim, kada je u programe „pripuštena” nacionalna problematika, onda su to bili povijesnojezični i dijalektološki sadržaji.

U tom drugom dijelu Klaićeve poslanice slijede tri konkretna problema: jat, genitiv množine imenica ženskoga roda i slogotvorno r. Posebice je zanimljivo kako Bratoljub Klaić povezuje Jonkeove studije o tim problemima sa svojim mukama čovjeka koji neprekidno nastoji da glumci na pozornici izgovaraju korektno stare i nove tekstove, a kadšto uopće nije jasno kako bi to trebalo

---

¹ Pod naslovom „Jezik današnji” u zagrebačkom *Telegramu* Jonke je objavio 200 priloga, a u tom se listu javljao i izvan te rubrike.

biti. Raspravljajući o jatu, Klaić vrlo šarmantno priča o problemima koje imaju glumci koji su navikli na ekavštinu kada moraju izgovarati ijekavski tekst. Upravo su u Dubrovniku uvježbavali Otela pa su mu te muke bile svježije: slovenski glumac Stevo Žigon je izgovarao *Otjelo*, a sjajni srpski glumac Ljuba Tadić nikako nije mogao izgovoriti *odletjela*, nego je stalno govorio *odljetela* tako da mu je profesor Klaić na kraju rekao da na tom mjestu kaže *otprhnula* i tako mu skratio muke. No na kraju toga dijela poslanice gdje se govori o jatu Klaić piše: „Da, moj Lujo, mi danas u eri magnetofona i televizije, upravo sr-ljamo u problematiku govorenoga jezika, jer naša će djeca, a možda još i mi, kupovati umjesto knjiga i novina magnetofonske vrpce, a onda nam neće biti svejedno kako čita ona ili onaj iz magnetofona. Za mene je danas ‘pravogovor’ važniji od pravopisa” (Klaić 1972: 284). U vrijeme kada je pisao svoju poslanicu, bio je, vjerujem, prilično usamljen u takvim razmišljanjima, ali posvećenost poslu i zanimanje za ukupno funkcioniranje jezika u društvu navodili su ga da misli i na budućnost.

U vezi s genitivnim -ah spomenut ću samo kako načitan Klaić poziva u pomoć i Šenou koji je za jednoga glumca rekao: „Ono -h u roditeljnomo množine samo je pravopisni znak za dužinu, a gospodin Andrijević izgovarao ga je kao da bura sa sjevera duva”. Klaić stalno priča takve anegdote i prepleće ih sa svojim stručnim i znanstvenim razmišljanjima. U ovom odjeljku (o genitivnom -ah) upozorava Jonkea na zanimljiv problem. U određenom su trenutku svi prihvatili da je ono -h samo oznaka za duljinu, ali se u školama to nije dovoljno naglašavalo (jer nama se ne da govoriti o onome što se, navodno, samo po sebi razumije) pa su, sjeća se Klaić, Zagrepčani redovito ne samo pisali, nego i čitali *Sto stubah*, *Učione milosrdnicah*, tj. pismo utječe na izgovor jer školovanje nije temeljito. Zato je Klaić sugerirao glumici Nadi Subotić, svojoj vrsnoj studentici, da izgovara h u *gorah*, *dvorah*, *uzah*, *suzah* kada recitira Matoševu pjesmu „Gnijezdo bez sokola” jer je držao da se tako čuva „patina starine”, a Jonke je glumicu čuo i kritizirao takav izgovor ne spominjući njezino ime i ne znajući da je za to zaslužan njegov prijatelj Bratoljub Klaić.

Druga zanimljiva opaska u spomenutom dijelu rasprave nema izravne veze s genitivnim -ah, ali ima s možda najvećom Klaićevom ljubavlju – s akcentologijom. Klaić upozorava na razlike između „muzičkih” i „govornih” naglasaka i spominje svoju ideju da bi se akcentologija morala poučavati na Muzičkoj akademiji. Jer, kaže Klaić, i nedavno je slušao kako pjevač ispravno pjeva „Ja se želim tebi povjeriti!”, a partnerica odgovara „Povjeri se, povjeri!”

Jonkeova rasprava o slogotvornom r, o tome kako se pisalo i čitalo, posebno je isprovocirala Klaića. I nakon te rasprave, kojom je bio jako zadovoljan, nametali su mu se problemi kako rješavati konkretne situacije u tekstovima koji

se izgovaraju na pozornici. Ako netko rimuje npr. *kćerce* i *serce*, kaže Klaić, jasno je da očekuje da se popratni samoglasnik čita.

Kada Krleža svojim likovima u dramama i romanima stavlja u usta suvremenu kajkavštinu, nikada ne piše popratni samoglasnik. S druge strane, u Baladama najčešće piše, kadšto ispušta, ali kad piše, miješa, pa imamo i *čerlena kerv* i *čarlena karv*, što sve navodi Klaića na pomisao da je sve to samo pravopisna manira. No on sluti da su se tu prepleli grafija i izgovor, tj. da je uporno bilježenje kod manje obaviještenih, a takvih je uvijek najviše, dovelo do hiperkorektnoga čitanja. Drugi je problem, dobro vidljiv iz Krležinih tekstova, problem vremena u kojem je tekst nastao (ili, kao kod „Balada Petrice Kerempuha” – vremena koje se u jezičnom pogledu oponaša) i to nije isto za sve naše književnojezične idiome.

„Poslanica profesoru Ljudevitu Jonkeu o njegovoj knjizi *Književni jezik u teoriji i praksi*” pokazuje da je Bratoljub Klaić bio strastven i upućen čitatelj jezikoslovnih tekstova i da ga je zanimalo sve u vezi s modernim hrvatskim jezičnim standardom, ali i s poviješću i dijalektologijom. To zanimanje uvjetovano je i njegovom željom da što uspješnije obavlja svoje stručne i znanstvene poslove pa se u tom zanimanju uvijek vidi želja da se riješi neko konkretno jezično pitanje, da bolje i točnije izrazimo ono što želimo reći, bilo da to činimo na kazališnim daskama ili drugdje. Svoje tekstove često pokušava oblikovati u jezičnom pogledu tako da budu malo odmaknuti od stilistički neutralnoga govora. Njegov prijatelj Lujo, profesor Ljudevit Jonke, postao je, kako i sam Klaić naglašava, veliki autoritet, njegova mišljenja o tome je li neki izričaj u hrvatskome jeziku u skladu s njegovim normama ili nije i kako se nešto može gospodarstvenije i ljepše izraziti, bila su na visokoj cijeni.

Ipak, bilo bi posve pogrešno taj tekst i takav ton cijeniti samo kao prijateljsku čestitku kulturna čovjeka. A ne može se procjenjivati ni samo kao pokušaj da se na poseban način javnost upozori na vrijednu knjigu. Ljudevit Jonke prošao je križni put kao malo koji hrvatski jezikoslovac. Nije bio na miru ni kada su mu dijelili nagrade. Klaićev tekst iz 1964. i posebno njegovo uvrštavanje toga teksta u knjigu koja izlazi 1972., u vrijeme kada je profesor Jonke povukao potpis s Novosadskoga dogovora i bio izložen nemilim napadima (a sljedeće je godine i umirovljen), više je od prijateljske geste i može se i mora promatrati kao čin građanske hrabrosti, čin čovjeka koji ne može ostaviti prijatelja u nevolji.

Literatura:

- JONKE, LJUDEVIT. 1965. Književni jezik u teoriji i praksi. Znanje. Zagreb.
- KLAIĆ, BRATOLJUB. 1972. Između jezikoslovlja i nauke o književnosti. Matica hrvatska. Zagreb.
- SAMARDŽIJA, MARKO. 1990. *Ljudevit Jonke*. Zavod za znanost o književnosti. Zagreb.
- OPAČIĆ, NIVES. 1998. Ljudevit Jonke i jezični savjeti. *Svjetlo* 1. 71–75.
- FALIŠEVAC, DUNJA. 2008. Renesansna poslanica kao prostor poetičko-estetičkih iskaza. *Colloquia Maruliana* XVII. 7–25.

Послание Клаича профессору Людевиту Йонке

Резюме

Издательским заведением Матицы хорватской опубликована в 1972 г. книга Братолюб Клаича «Между лингвистикой и литературоведением», где был помещен и текст «Послание профессору Людевиту Йонке о его книге 'Литературный язык в теории и практике'». Клаич очень компетентно и очень интересно комментирует вторую часть упомянутой книги Йонке, т.е. ту часть, в которой говорится о хорватском языке в 19 в. Когда книга появилась, она была большой и желанной новостью в лингвистической кроатистике, которая до тех пор гораздо больше исследовала более древние периоды, чем то столетие, которое ей непосредственно предшествовало.

Клаич преподавал хорватский язык в Театральной академии и работал над языком многочисленных спектаклей, очень часто натываясь на проблемы, о которых пишет Йонке в своей книге (проблема гласных, сопровождающих слогаобразующее **p**, представляло ли **-x** в родительном падеже множественного числа только знак долготы или оно произносилось и т.д.).

Особая ценность текста в том, что Клаич и Йонке были ровесниками и что они многим были связаны. Выбирая форму послания, Клаич хотел своим текстом выразить похвалу и прочную поддержку другу, у которого из-за его лингвистических мнений нередко были большие проблемы.

Ključne riječi : hrvatski standardni jezik, povijest hrvatskoga jezičnoga standarda, slogotvorno r, pisanje i izgovor jata, genitivno -ah

Ключевые слова: хорватский стандартный язык, история хорватского языкового стандарта, слогаобразующее **p**, написание и произношение буквы ять, **-ax** родительного падежа множественного числа

